

SPANNING

**NADENKEN OVER
EEN NIEUWE WERELD**

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP
jaargang 22, nummer 2, april 2020

IN DIT NUMMER

4 'IK PAS ERVOOR OM TE ZEGGEN DAT WE NIETS KUNNEN DOEN'

Lilian Marijnissen en Bastiaan van Apeldoorn bespreken met Thomas Piketty hoe de ongelijkheid in de wereld het beste aangepakt kan worden.

Bart Linssen

10 EEN ROTSVAST GELOOF IN DE KRACHT VAN FEITEN

Piketty betoogt dat talloze regimes door de eeuwen heen ongelijkheid hebben vergoelikt, maar dat we daar met een beter onderbouwd verhaal verandering in kunnen brengen.

Bart Linssen

14 VIJF VRAGEN OVER THOMAS PIKETTY

Wat heeft de Franse 'rockstereconoom' met Karl Marx en Jane Austen?

Bart Linssen

16 'ALLE MARKTECONOMIEËN EINDIGEN ONGELIJK EN ONVRIJ'

Economisch historicus Bas van Bavel zegt dat de neergang van onze economie alleen te stoppen is als we de grote vermogens aanpakken.

Wim Vermeersch

22 'WE ZIJN HELEMAAL MESJOGGE'

Hans Borstlap vertelt over de voorstellen van zijn commissie om de flexibilisering van arbeid een halt toe te roepen.

Ruud Kuin

26 FLEXWERK MAAKT GEZINNEN KAPOT

Ken Loach toont in zijn nieuwste film *Sorry we missed you* op indringende wijze wat het betekent als de werkende klasse geen rechten meer heeft.

Tijmen Lucie

NADENKEN OVER EEN NIEUWE WERELD

Foto: Flip Franssen / ANP©

Vrijwel vanuit het niets is de wereld getroffen door een pandemie, die ook de komende tijd veel ellende en verdriet zal aanrichten. Dat komt heel dichtbij: ook onder de lezers en makers van dit blad bevinden zich mensen die behoren tot de kwetsbare groepen, of vrezen voor hun familieleden en vrienden. Wij volgen het nieuws dan ook nauwlettend. We zien daarin vele menselijke tragedies, maar ook dat de politieke wereld razendsnel verandert.

Zo wordt de vermarkting van de zorg steeds meer in twijfel getrokken, in

Spanje zijn zelfs alle ziekenhuizen en zorgverzekeraars genationaliseerd. In Duitsland worden bedrijven geholpen om de crisis te overleven, in ruil voor een staatsdeelneming in diezelfde ondernemingen. Regeringen over de hele wereld bespreken noodsteun aan huishoudens, om zodoende het sociale vangnet snel te vergroten. Juist in crisistijd blijkt dat maatregelen die gisteren nog onmogelijk leken, vandaag onvermijdelijk zijn.

Hoe moeten we alle maatregelen die nu worden genomen beoordelen? Kort voor de coronacrisis uitbrak

sprak Spanning met Thomas Piketty over ongelijkheid en ideologie, met Bas van Bavel over opkomst en ondergang van markteconomieën en met Hans Borstlap over de onbalans tussen arbeid en kapitaal. Hun analyses over wat er fout is gegaan, kunnen ons helpen om de huidige crisis te begrijpen en met alternatieven te komen. Wie over crisismaatregelen nadent, doet er goed aan hun lessen in het achterhoofd te houden. ■

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl
 Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie
Ruud Kuin
Bart Linssen
Tijmen Lucie
Eduard van Scheltinga
 Tekstredactie
Daniël de Jongh
 Redactieraad
Jannie Visscher

Basisontwerp
Thonik en BENG.biz
 Vormgeving
Nenad Mečava
Gonnie Sluijs
 foto cover
Rémy Artiges©

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Geen Afgeleide Werken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

DE MEEST GEVREESDE ECONOMOOR TER WERELD

**'IK PAS ERVOOR OM TE ZEGGEN
DAT WE NIETS KUNNEN DOEN'**

Tekst: Bart Linssen Foto's: Anouk Pross Illustratie: Len Munnik©

"Piketty is terug, en gevaarlijker dan ooit", kopte het Britse The Telegraph. De angst voor deze Franse econoom is groot. Met zijn vorige boek kreeg hij het thema ongelijkheid hoog op de politieke agenda. Met zijn nieuwe boek *Kapitaal en ideologie* wil hij duidelijk maken dat ongelijkheid door de geschiedenis heen telkens vergoelikt is, maar dat de politiek daar verandering in kan brengen.

‘Volgens mij moet het publieke debat gaan over de rol van privébezit’

‘Ik weet dat veel mensen nog niet klaar zijn voor een discussie over een top-tarief belasting van 80 of 90 procent, want zij laten zich leiden door ideologie in plaats van door historische feiten.’ Piketty is op dreef. ‘De ongelijke toegang tot hoger onderwijs is net zo groot als onze hypocrisie daarover.’ Tijdens de Brainwash Special van Human (uitgezonden op npo.nl) die eind februari werd gehouden, doet hij stevige uitspraken over de ridicule argumenten die worden gebruikt om extreme ongelijkheid in stand te houden. ‘Het idee dat je mensen nodig hebt met een vermogen van 50 of 100 miljard, omdat het anders niet zou werken, is idioot.’

Hij krijgt volop applaus van de zaal. Al is niet iedereen overtuigd: met elke uithaal van Piketty schudt de rechtse TV-econoom Mathijs Bouman heftiger nee.

De morgen na zijn optreden bij Brainwash ontvangt Piketty Lilian Marijnissen en SP-Eerste Kamerlid Bastiaan van Apeldoorn in het Ambassadehotel in Amsterdam. De Fransman is geïnteresseerd in wie zijn gesprekspartners zijn en wil weten of de SP een Franse evenknie kent. Hij vraagt: ‘Is de SP vergelijkbaar met *La France Insoumise* van Jean-Luc Mélenchon?’ Hoewel er zeker verschillen zijn tussen beide partijen, is de grote gemene deler de strijd tegen ongelijkheid en voor democratie, leggen ze uit. Dan is het tijd voor hun eigen vragen.

› **De SP is in Nederland de partij geweest die heeft gewaarschuwd voor de gevaren van het neoliberalisme. In uw boek kiest u ervoor om niet de term neoliberalisme te gebruiken, maar juist een andere term: propriëtarisme. Waarom?** ‘Het woord dat we gebruiken moet benadrukken waar de kern van het

probleem zit, dat is waar het me om gaat. Zowel liberalisme als neoliberalisme zijn termen die aan betekenis verliezen, omdat ze naar zo veel verschillende dingen verwijzen. Volgens mij moet het publieke debat gaan over de rol van privébezit. Wat zijn daar de afspraken over, hoe worden die verdedigd, zijn die afspraken rechtvaardig? Daar gaat het nu veel te weinig over.’

› **De afgelopen tijd is het publieke debat aan het schuiven. Middenpartijen worden kritischer over het neoliberalisme, bijvoorbeeld als het gaat om volkshuisvesting en de publieke sector. Het gevaar is natuurlijk dat dit slechts bij woorden blijft, dat alleen de scherpste randjes van het rauwe kapitalisme worden afgevijld. Hoe schat jij deze verandering van toon in?**

‘Op dit moment is het moeilijk te zeggen, maar het debat verandert snel en volgens mij is dat goed. Vier jaar geleden sprak ik nog over een progressieve vermogensbelasting met Elizabeth Warren (Democratische presidentskandidaat die zich inmiddels heeft teruggetrokken uit de voorverkiezingen, –red.). Destijds was ze daar erg sceptisch over. Ze vond mijn voorstel van 5 tot 10 procent heffing per jaar toen erg ver gaan. Dat gold toen ook voor Bernie Sanders. Maar nu stelt Warren voor om de grote vermogens met maar liefst 8 procent te belasten.’ Lachend: ‘Ik kan me natuurlijk niet links laten inhalen door Warren, dus nu stel ik een miljardairsbelasting voor van 90 procent.’ ‘Als Bernie Sanders het met Super Tuesday goed doet is het zelfs mogelijk dat hij de Democratische presidentskandidaat wordt. Of hem dat gaat lukken is nog maar zeer de vraag (de meeste staten en afgevaardigden zijn op Super Tuesday inderdaad door Joe Biden gewonnen, –red.). Juist doordat mensen met een laag inkomen zijn

gestopt met stemmen. Zij hebben geen vertrouwen meer in de politiek. De enige langetermijnoplossing is om hen te overtuigen met een beter verhaal. Daarvoor zijn nieuwe, ambitieuze plannen nodig. Sanders’ platform kan daarin slagen, maar waarschijnlijk zal het nog vele verkiezingen duren voordat deze mensen overtuigd raken. Juist omdat de teleurstelling zo diep zit en er al zo lang is.’

› **In je boek sta je hier ook uitgebreid bij stil. Dat veel mensen, met name met lagere inkomens, het vertrouwen in de politiek zijn verloren. Voor partijen die meer gelijkheid nastreven klinkt de opdracht door om samen een alternatief te vormen, maar ook hier in Nederland is vertrouwen een probleem.**

‘Dat is ook de situatie in Frankrijk. Socialisten vertrouwen sociaaldemocraten niet. Bijvoorbeeld omdat Hollande, de vorige sociaaldemocratische president, wel beloofde om te gaan heronderhandelen over de Europese verdragen maar dat vervolgens niet deed. Op hun beurt zeggen de sociaaldemocraten dat de socialisten er slechts op uit zijn om de Europese verdragen op te zeggen, zonder dat ze een voorstel hebben voor wat daar dan precies voor in de plaats moet komen.’

› **Dit is erg herkenbaar. De sociaaldemocraten hebben nu ineens de mond vol van de afbraak van de publieke sector, maar zijn daar de afgelopen tientallen jaren zelf ook verantwoordelijk voor geweest. Een belangrijk voorstel voor ons is het idee om de economie vergaand te democratiseren. Met een gouden aandeel willen wij medewerkers veel meer zeggenschap geven in de organisaties waarin zij werken. In jouw boek doe je een vergelijkbaar voorstel.**

‘Wat ik voorstel is dat werkers de helft

van de stemmen krijgen. Volgens mij is dit het sterkste verhaal. Je hoeft tegenstanders die stellen dat meer zeggenschap voor werkers onrealistisch is, immers slechts op Duitsland en Zweden te wijzen om hun ongelijk aan te tonen. Een mooie volgende stap zou zijn dat werkers met die zeggenschap bepalen wat er met de lonen en de winst gebeurt, zoals de winstdeling uit jullie voorstel.’

› **Het voorstel van winstdeling hoort bij de Nederlandse context. We hebben een rechtse premier die wel zegt dat de lonen omhoog moeten, maar geen actie wil ondernemen. Alsof de politiek niks kan doen. Dat soort verhalen horen we ook als het gaat om de vermogensongelijkheid. In Nederland bezit de bovenste 10 procent twee derde van al het vermogen. Daarmee is Nederland het meest ongelijke westerse land na de VS! We hebben een voorstel gedaan**

voor een miljonairsbelasting, van 1 procent voor miljonairs en 2 procent voor mensen met twee miljoen. Dat wordt al gezien als radicaal.

‘Terwijl me dat een zeer redelijk voorstel lijkt. Vergeleken met wat er nu in de VS wordt voorgesteld is het zelfs zeer gematigd. Ik heb nog wel een aanvulling op jullie plan. Wat ik belangrijk vind, is dat we laten zien dat het hebben van 1 miljoen niet hetzelfde is als 100 miljoen, of zelfs 1 miljard. De belasting zou daarom wat mij betreft ook erg progressief moeten zijn. Dit is ook nieuw aan wat Sanders en Warren voorstellen.’

Effectief belasting van vermogen kan bij open grenzen niet zonder een internationale tegenorganisatie. Het probleem dat Piketty in zijn boek betitelt als het falen van de sociaaldemocratie, is dat werd toegestaan dat kapitaal internationaal volledig vrij kon bewegen. De VS kan een vermo-

gensbelasting rustig afdwingen, een Europese staat loopt op tegen de limieten van de Europese verdragen. Piketty wijst erop dat dit precies is hoe deze situatie in Frankrijk door Macron wordt gebruikt: ‘Hij gebruikt de EU voor zijn eigen klassenagenda, door te stellen dat hij door de vrijheid van kapitaal geen andere keuze kan maken dan de belastingen te verlagen. Dit is waarom mensen de EU haten. Zolang Mélenchon zich niet committert aan een bepaalde hervorming van de EU, maakt hij Macron het leven vrij gemakkelijk.’

› **Wat moet er gebeuren om de belastingconcurrentie te stoppen?** ‘Het was verkeerd om het vrije verkeer van kapitaal en goederen zo onvoorwaardelijk af te spreken als in het Verdrag van Maastricht is gedaan. Er werden nog niet de minste voorwaarden gesteld, zoals informatie-uitwisseling, al is dat technisch perfect

Lilian Marijnissen en Thomas Piketty nabij het Ambassadehotel aan de Herengracht in Amsterdam.

‘Het was verkeerd om het vrije verkeer van kapitaal en goederen zo onvoorwaardelijk af te spreken’

aspecten van de verdragen. Dus stoppen met kapitaal zomaar de grens over te laten gaan. Tegelijkertijd moet deze groep de onderhandelingen starten over een nieuw of aangepast verdrag, waarbij wel rechtvaardige voorwaarden worden gesteld. Zo'n groep moet voor elk land toegankelijk zijn. Landen die niet mee willen doen aan rechtvaardige belastingenheffing en limieten aan handel en vrijheid van kapitaal moeten daarvoor economisch worden gestraft.'

Het is een pleidooi voor niets minder dan internationale machtspolitiek. Nationaal macht vergaren, internationaal bouwen aan een coalitie en dan gezamenlijk verandering afdwingen. Is het een onrealistisch voorstel? In de praktijk wordt dit soort machtspolitiek allang bedreven. Bijvoorbeeld door Frankrijk en Duitsland. Wie gaat hen immers straffen voor het schenden van de begrotingsafspraken. In Polen, Hongarije en Italië doen extreemrechtse partijen hetzelfde. Steeds gaan zij in tegen de afspraken met Brussel onder het mom van het belang van hun 'gewone' (autochtone) inwoners. Om vervolgens goede sier te maken met resultaten die de sociaal-democraten niet wisten te bereiken. Zij zeggen tegen hun burgers: 'Zie je wel, links komt niet echt voor jullie op.' Dit is precies het risico waar Piketty op wijst: wie de bezwaren van socialisten negeert en stug vasthoudt aan internationale afspraken die niet in het algemeen belang zijn, kan er vergif op innemen dat extreemrechts uiteindelijk aan de macht komt. Kan een Europees links verbond een alternatieve agenda vormen? Misschien moet je een historisch ingestelde econoom zijn, met interesse voor ontwikkelingen op de lange termijn, om perspectief te zien. Piketty blijft in ieder geval optimistisch: 'Verdragen worden immers voortdurend opgezegd.' ■

mogelijk. De afspraken die globalisering mogelijk maakten, waren niet gericht op het algemeen belang maar op de vrijheid om met je privébezit te doen wat je wilt. Die fout is dertig jaar geleden gemaakt en er is geen enkele goede reden om deze niet direct ongedaan te maken.'

Maar hoe dan? Een hardnekkige kritiek op Piketty is dat hij een dagdromer is. Waar rechts zijn voorstellen te radicaal vindt, zijn linkse commentatoren vaak kritisch op de uitvoering. Zoals Paul Mason, die in *The Guardian* stelde: "Mijn bezwaar is niet dat ze te radicaal zijn, maar juist dat ze niet radicaal genoeg zijn, wegens het gebrek aan uitleg over welke sociale krachten ze mogelijk moeten maken."

› **Wat voor ideeën heeft u over het vormen van een tegenmacht?**
 'Om te beginnen is het belangrijk om te laten zien dat partijen als die van

jullie en Mélenchon niet alleen kritisch zijn op Europa, maar ook met alternatieven komen. Daarom is het zo belangrijk om ook met concrete voorstellen te komen, anders kunnen je politieke tegenstanders je eenvoudig verwijten dat je zelf geen plannen hebt.

Bovendien pas ik ervoor om te zeggen dat we niets kunnen doen. Zo heeft Obama verandering afgedwongen door Zwitserland voor het blok te zetten: informatie verschaffen over het financiële bezit van Amerikaanse burgers, of economisch buitengesloten worden van de Amerikaanse markten. Hij heeft laten zien dat het wel degelijk mogelijk is om ogenschijnlijk niet te veranderen zaken als het Zwitserse bankgeheim in beweging te brengen.'

› **Wat zou er dan kunnen worden gedaan in Europa?**
 'Het is niet zo'n bekend verhaal, maar

leden van de Duitse en Franse parlementen hebben samen een interparlementaire assemblee gevormd. Zij overleggen over allerlei zaken die beide landen aangaan. Op dit moment gaat het daar nog niet over belastingen, maar dat zou een goede volgende stap zijn. Het zou geweldig zijn als een partij zoals die van jullie zou zeggen dat jullie land zich hierbij wil aansluiten. En dat het dan ook moet gaan om belangrijke zaken als het beter belasten van multinationals, of het reguleren van kapitaal.'

› **Het probleem is dat ook zo'n parlementaire assemblee wordt beperkt door de Europese verdragen. Elke lidstaat die vindt dat zijn rechten worden geschonden, stapt direct naar de Europese rechter.**
 'Ik denk dat het nodig is dat een groep landen een verbond sluit, waarbij ze afspreken om eenzijdig te stoppen met het uitvoeren van die

MEESTERWERK

Zes jaar geleden werd Piketty's boek *Kapitaal in de 21ste eeuw* onverwacht een bestseller: een economisch meesterwerk van maar liefst 700 pagina's, gebaseerd op tot dan toe ongekende hoeveelheden economische data. Daarin stond de bekende formule $r > g$. Die geeft weer dat rendement altijd hoger is dan economische groei en dat kapitaal het dus stelselmatig wint van arbeid. Hoe onontkoombaar de analyse van Piketty was, bleek goed uit de ontvangst van zijn boek door de niet bepaalde linkse krant *The Financial Times*. In eerste instantie schreef de krant dat Piketty zijn cijfers niet op orde had, om hem later juist te bekronen met de prijs voor het 'boek van het jaar'.

Piketty's succes was mede te danken aan de sinds de financiële crisis van 2008 groeiende twijfel aan het dominante neoliberale verhaal. Waar economen vanaf de jaren tachtig stelden dat we de toenemende ongelijkheid moeten accepteren omdat dit goed zou zijn voor iedereen, zorgden de crisis van 2008 en de nasleep daarvan dat dit idee steeds meer aan geloofwaardigheid verloor. En waar het andere gerenommeerde ongelijkheidseconomen, zoals Tony Atkinson en Branko Milanovic, niet lukte om door te breken bij het grote publiek, slaagde de Franse econoom Thomas Piketty daar wel in. Met een overtuigend verhaal, dat bovendien beter gedocumenteerd was dan alles wat er tot dan toe verschenen was.

Als er dus iemand is die weet wat de kracht van een goed onderbouwd verhaal is, is het Piketty wel. Die boodschap probeert hij dan ook over te brengen met zijn nieuwe boek *Kapitaal en ideologie*. Piketty wil ons vertellen dat de verhalen over het in stand houden van ongelijkheid tot nu toe weliswaar dominant zijn geweest, maar dat dat niet altijd zo hoeft te zijn, aangezien ze niet op feiten berusten. Daarom zou het mogelijk moeten zijn om met een ander, beter onderbouwd verhaal te komen waarmee we afscheid kunnen nemen van de huidige economische ongelijkheid.

KAPITAAL EN IDEOLOGIE

EEN ROTSVAST GELOOF IN DE KRACHT VAN FEITEN

Tekst: Bart Linssen Foto: Jan Boeve / ANP©

Dat de bezittende klasse werd bevoordeeld is een historisch feit, maar of dat ook zo blijft is een politieke keuze. Door het formuleren van een feitelijk onderbouwd alternatief is het mogelijk voor een andere verdeling van geld en macht te kiezen. Met deze boodschap levert Thomas Piketty in zijn nieuwste boek *Kapitaal en ideologie* een sterk pleidooi voor progressieve verandering, al overtuigt zijn strategie niet direct.

27 februari 2020
Thomas Piketty signeert tijdens de Brainwash Special.

Met ruim elfhonderd pagina's wereldgeschiedenis, onderbouwd met een ongekende hoeveelheid data, heeft Piketty wederom een cruciale bijdrage geleverd aan de kennis over ongelijkheid. Anders dan zijn voorganger, het meer economische *Kapitaal in de 21ste eeuw*, is dit boek in de eerste plaats een geschiedkundig verslag. Maar dan wel een met de nadruk op cijfers die historische veranderingen weergeven, in plaats van anekdotes over specifieke gebeurtenissen die aan die veranderingen ten grondslag lagen. Gelukkig betekent de indrukwekkende hoeveelheid data niet dat zijn verhaal droog wordt, want Piketty weet op een levendige manier het cijfermateriaal te duiden.

Het boek gaat eigenlijk verrassend weinig over ideologie, merkte socio-oloog en politicoloog Merijn Oude-

nampen terecht op in zijn bespreking in NRC Handelsblad. Tegelijkertijd kun je ook precies het tegenovergestelde zeggen: door niet telkens heel diep in te gaan op de filosofische details van specifieke ideologieën, houdt Piketty de focus op het belang van ideologie behoorlijk scherp. Hij concentreert zich vrijwel volledig op één aspect, namelijk welke rol ideologie heeft gespeeld bij het rechtvaardigen van ongelijkheid.

ONGELIJKHEIDSREGIMES

Om dat te onderzoeken begint hij in het Oude Europa van de adel, de geestelijkheid en de derde stand, waarin die eerste twee aanzienlijk meer vermogen bezaten dan de rest. Zij rechtvaardigden dit door te stellen dat zij hierdoor hun maatschappelijke rol konden vervullen. Zij zorgden immers voor orde en vrede, dan wel voor intellectuele verdieping. Dit

'ongelijkheidsregime', zoals Piketty de ideologische rechtvaardiging van economische ongelijkheid steevast noemt, zou volgens de schrijver niet mogelijk zijn geweest als het niet in bepaalde mate 'plausibel en acceptabel' was. Al werd dit regime zeker ook fysiek afgedwongen.

Toen de Franse Revolutie een einde maakte aan de rol van de adel en de geestelijkheid, werd volgens Piketty direct een ander ongelijkheidsregime opgesteld. Met daarin een centrale rol voor het privé-eigendom, dat als ondeelbaar en onschendbaar werd beschouwd en door de staat beschermd diende te worden.

In het boek bespreekt Piketty talloze regimes waarin dit principe van privé-eigendom leidend is en tot in het extreme wordt doorgetrokken. Zo noemt hij de geschiedenis van het afschaffen van de slavernij – volgens hem typerend voor de manier waarop tegen privébezit werd aangekeken. Het idee was immers: slaven zijn bezit en bezit is heilig. Daarom waren het niet de slaven, maar de slavenhouders die werden gecompenseerd toen slavernij werd verboden. Voor de voormalige slaven restte juist een schuld, waarmee de nieuwgevonden vrijheid maar heel betrekkelijk bleek te zijn.

MAAKBAARHEID

Pas in de eerste helft van de 20ste eeuw werd de extreme ongelijkheid in grote mate aangepakt. Piketty noemt daarbij drie belangrijke ontwikkelingen. Ten eerste dat tegenregimes van sociaaldemocraten en socialisten de grote sociale ongelijkheid succesvol aan de kaak stelden. Ten tweede dat

internationale ongelijkheid als gevolg van kolonialisme en slavernij spanningen vergrootte en tot afscheidingsbewegingen leidde. En ten derde dat nationalistische en racistische tendensen in Europa uitmondde in rivaliteit en uiteindelijk in de Tweede Wereldoorlog. Waar lezers van zijn vorige boek nogal eens de indruk konden krijgen dat het de twee wereldoorlogen waren die de ongelijkheid beëindigden, toont Piketty nu overtuigend aan dat deze trend al veel eerder was ingezet. Zo hadden enkele landen al vanaf eind negentiende eeuw progressieve inkomstenbelastingen.

Het resultaat was dat na de Tweede Wereldoorlog de rijkste 1 procent historisch weinig vermogen had (zie bijvoorbeeld de onderste grafiek op pagina 13, over de vermogensongelijkheid in Zweden). Volgens Piketty vormde de twintigste eeuw daarmee de grote uitzondering op de rest van de wereldsgeschiedenis. Dit was een korte periode waarin fundamenteel anders om werd gegaan met het voorheen heilige privébezit. Een voorbeeld van hoe veranderlijk de wereld kan zijn, en dat dit door politieke keuzes beïnvloed kan worden. Piketty reanimeert daarmee het idee van de maakbare wereld. Het bewijs daarvoor vindt hij in dertig jaar van nationalisering, in het aanpakken van de grote vermogenden die moesten opdraaien voor de kosten van de oorlog, en in de opbouw van de verzorgingsstaat.

SOCIAALDEMOCRATIE MEDESCHULDIG

Pas in de jaren tachtig, met de conservatieve (of in onze termen neoliberale) revolutie keert het Westen terug naar het heilig verklaren van privébezit. Progressieve belastingen werden afgeschaft, waardoor de tekorten op de rijksbegroting toenamen. Toen deze tekorten verder opliepen, werd dit als argument gebruikt om de opgebouwde verzorgingsstaat weer af te breken. Tegelijkertijd werd kapitaal internationaal vrijgelaten, waardoor het z'n huidige machtspositie kon innemen.

Door de geschiedenis van de ongelijkheidsregimes en de veranderlijkheid ervan te beschrijven, wil Piketty ons zeggen: ook in onze tijd kan het anders. De sociaaldemocratie heeft in het verleden laten zien dat privébezit niet heilig is, maar is er toen niet in geslaagd de verzorgingsstaat toekomstbestendig te maken. Haar aanpak was te nationaal en zij bood het kapitaal de kans om zich internationaal steeds krachtiger te manifesteren.

'Piketty is vooral geïnteresseerd in waar verandering toe zou moeten leiden'

De weg vooruit die Piketty daarom bepleit is de internationale aanpak van kapitaal (zie ook het interview op pagina 4-9). Maar juist het falen van de sociaaldemocratie heeft dit aanzienlijk bemoeilijkt. Door zich te committeren aan het project van het grootkapitaal is zij immers medeschuldig geworden aan de afbraak van de verzorgingsstaat. Piketty ziet dit als belangrijkste reden waarom de traditionele achterban van de sociaaldemocraten heeft plaatsgemaakt voor een nieuwe groep hoogopgeleiden (zie de onderste grafiek op pagina 13, over de verschuiving van de achterban van linkse partijen). Deze twee zijn diep verdeeld over de vraag wat internationale samenwerking kan betekenen voor een gelijkere wereld.

OPTIMISTISCH

Is het mogelijk om deze tegenstelling te overwinnen? Piketty is daar optimistisch over. Met zijn historische aanpak laat Piketty ons zien dat de wereld en onze maatschappij wezenlijk kunnen veranderen en dat wij ons nauwelijks een voorstelling kunnen maken van hoe snel dit kan gebeuren (al is dat vermogen met dank aan het coronavirus wellicht wat toegenomen). Piketty lijkt alleen niet zozeer geïnteresseerd in hoe die verandering tot

stand kan komen, maar vooral in waar die verandering toe zou moeten leiden. Hij meent dat hij daar de beste plannen voor heeft. Niet voor niets concludeerde Ewald Engelen in De Groene Amsterdammer, na zijn gesprek met Piketty, dat hij iemand is "die meent dat belevingskennis, wijsheid, geruggesteund door zijn academische reputatie en die van zijn instituut, volstaan om in het publieke en politieke debat gelijk te krijgen en zijn voorstellen uiteindelijk via

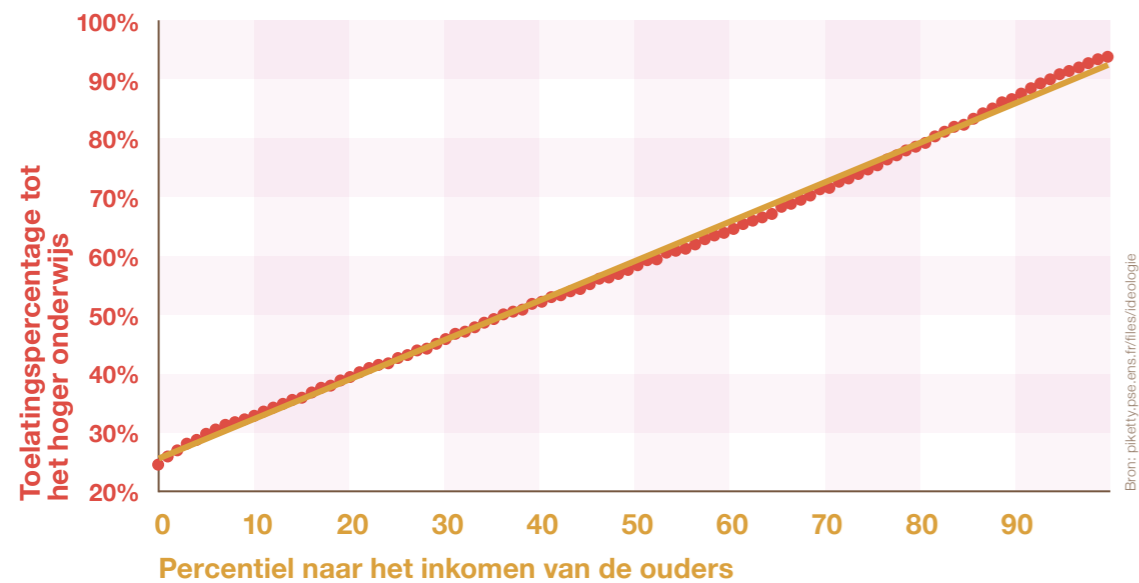
overtuigde politici en beleidsmakers in wetsteksten gegoten te krijgen". In The Guardian komt politiek econoom William Davies tot hetzelfde oordeel: "Hij lijkt ervan uit te gaan dat er een goed functionerende publieke ruimte bestaat waar beslissingen worden genomen over het toewijzen van eigendom gebaseerd op beredeneerde argumenten en bewijs, in plaats van door macht en opportunisme."

Maar de geschiedenis, niet in de laatste plaats de meest recente, laat zien dat vrijwel elk verhaal een bepaalde mate van plausibiliteit kan hebben als het maar stellig genoeg gebracht wordt. Zo bewijzen politici van allerlei richtingen elke dag dat feiten maar betrekkelijk zijn in het publieke debat. Piketty stelt dat hun verhalen aantoonbaar zwak zijn en dat dit kansen biedt voor een sterker, alternatief verhaal. Dat is ongetwijfeld waar, maar net als in het verleden is er geen enkele garantie dat dit alternatief ook succesvol zal worden.

Wie Piketty leest om de geschiedenis van ongelijkheid beter te begrijpen, kan uitzien naar ruim 1.100 geweldige pagina's. Wie bij de Fransman een strategie zoekt om de wereld te veranderen, komt echter enigszins bedrogen uit. ■

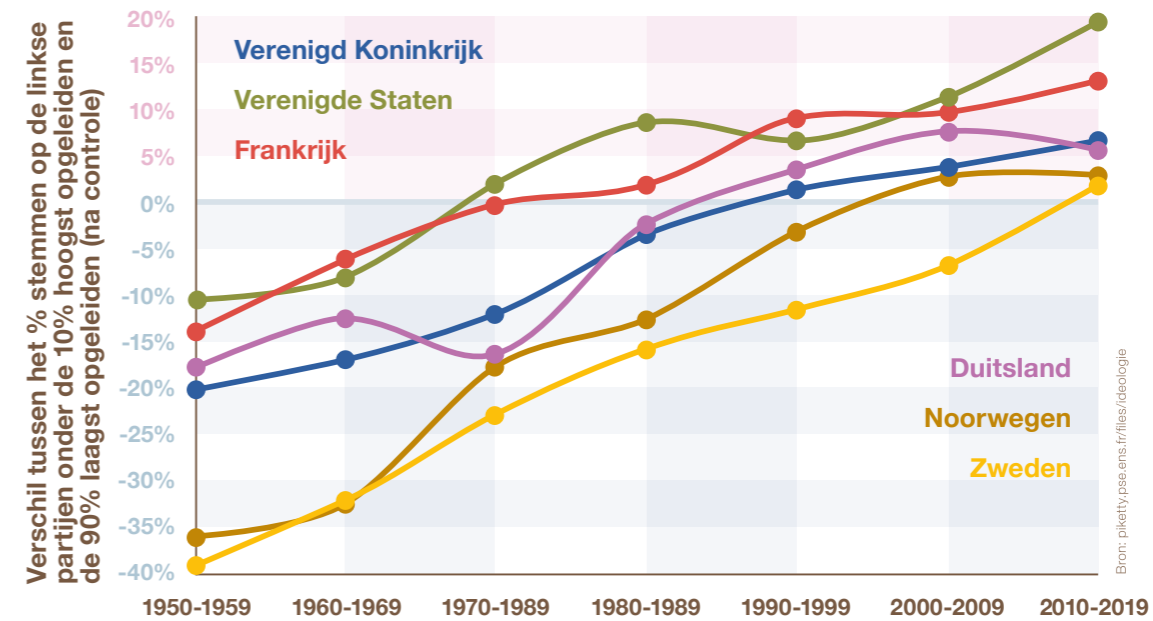
PIKETTY IN VIER GRAFIEKEN

OUDERLIJK INKOMEN EN TOEGANG TOT DE UNIVERSITEIT: VERENIGDE STATEN, 2014

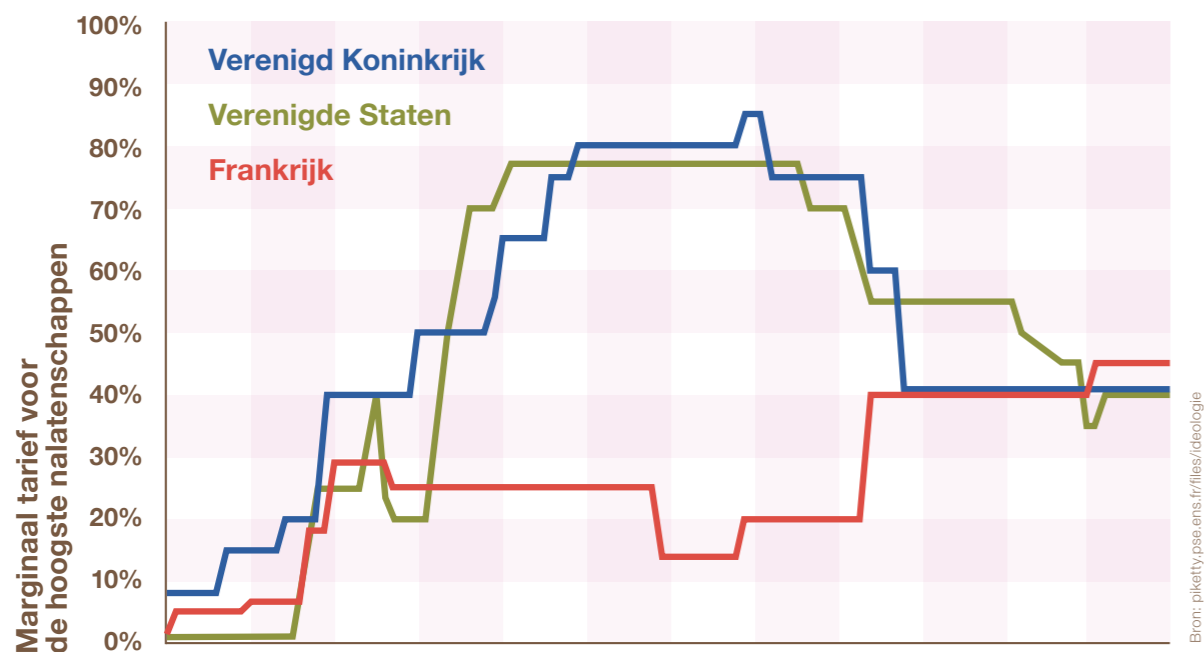
Deze grafiek laat zien dat kinderen van mensen die tot de meest vermogende tien procent van de Amerikaanse bevolking behoren, maar liefst drie keer zoveel kans hebben om toegang te krijgen tot het hoger onderwijs als kinderen van de tien procent minst vermogenden. De Amerikaanse situatie is waarschijnlijk extremer dan die in Nederland, maar door de vermarkting van het onderwijs in de afgelopen decennia, komen deze Amerikaanse toestanden wel dichterbij. Bij ROOD, jong in de SP zeggen ze dan ook niet voor niets: 'Wie rijk is, mag slim zijn.'

OMKERING VAN DE OPLEIDINGSSCHEIDSLIJN, 1950-2020:

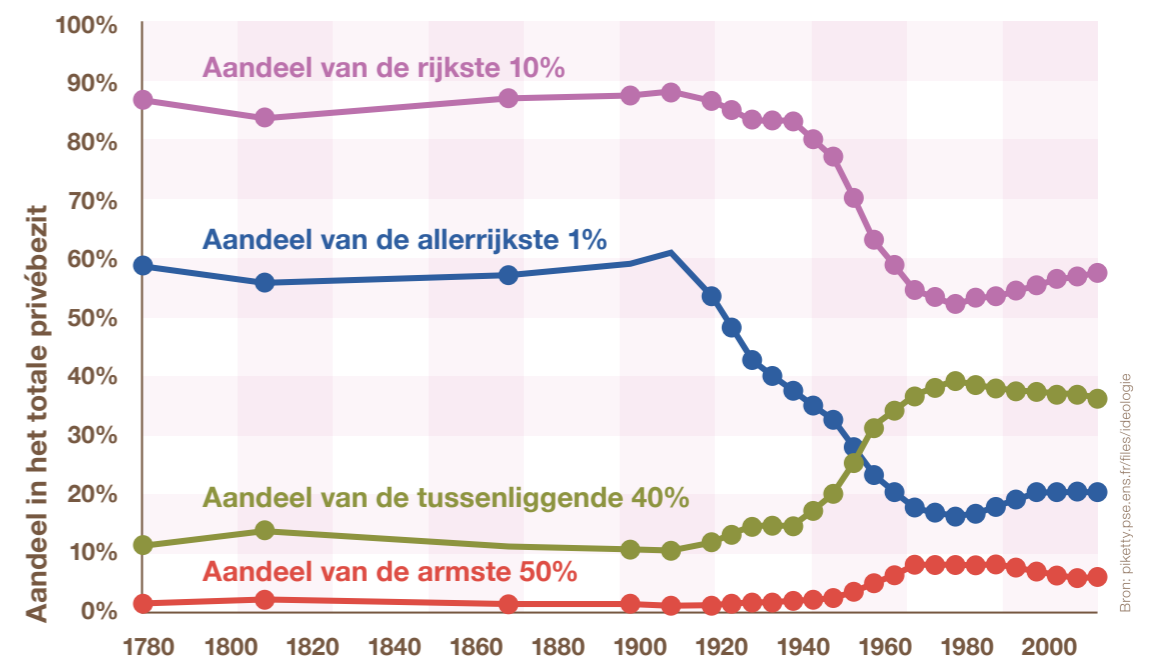
Bij het onderzoeken van wat hij 'het falen van de sociaaldemocratie' noemt, bestudeert Piketty de achterban van linkse partijen over de hele wereld. Hij vergelijkt daarbij het stemgedrag van de 10 procent hoogst opgeleiden met dat van de andere 90 procent. Daarbij komt hij overal dezelfde trend tegen: linkse partijen worden relatief steeds populairder bij de hoogst opgeleiden. Voor Piketty is dit extra bewijs dat deze partijen steeds minder het vertrouwen genieten van de werkende klasse.

DE ONTDEKKING VAN DE FISCALE PROGRESSIVITEIT: HET HOGERE TARIEF VAN DE SUCCESSIONRECHTEN, 1900-2018

Dat er belasting werd betaald over grote geërfd vermogens is geen vanzelfsprekendheid, maar echt een uitvinding van de afgelopen eeuw. In bovenstaande grafiek laat Piketty zien hoe wijdverspreid de introductie van deze belasting is geweest, en hoe deze de afgelopen decennia is verlaagd. Piketty stelt zelf voor om grote vermogens ook gedurende de tijd dat iemand leeft flink te belasten, bijvoorbeeld met een paar procent per jaar, oplopend tot 90 procent voor miljardairs.

DE EIGENDOMSVERDELING IN ZWEDEN, 1780-2015

Piketty's nieuwe boek staat boordevol grafieken over inkomens- en vermogensongelijkheid. De meeste indruk maakt de grafiek waarin de eigendomsverdeling in Zweden over de afgelopen tweeënhalve eeuw wordt getoond. Zweden was tot begin vorige eeuw een van de meest ongelijke landen in de wereld, maar ontpopte zich tot de meest gelijke samenleving uit de geschiedenis. Dankzij politieke keuzes, wil Piketty maar zeggen.

VIJF VRAGEN OVER THOMAS PIKETTY

Tekst: Bart Linssen

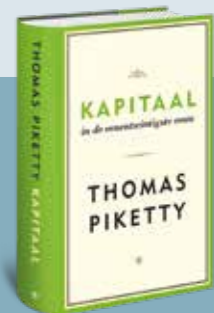
Van de boeken van Piketty zijn miljoenen exemplaren verkocht en ze zijn zeer uitgebreid besproken in de media. Daarbij komen regelmatig stellingen terug die meer vragen oproepen dan antwoorden geven. Spanning presenteert: vijf vragen voor meer inzicht in het werk en gedachtegoed van de Franse 'rockstereconoom'.

vraag 1

WAT BETEKENT $r > g$?

Toen Piketty in 2014 met zijn boek *Kapitaal in de 21ste eeuw* wereldfaam verwierf, deed hij dat door te stellen dat grote vermogens altijd meer in omvang toenemen (r) dan de economie als geheel (g). Piketty stelde deze formule op om alle data die hij had verzameld over vermogens en economische groei samen te vatten. De consequentie van $r > g$ is dat het vrijwel onmogelijk is om je als werkende te voegen tot de groep mensen die kan leven van het rendement van veelal geërfd vermogen (zie ook het interview met Bas van Bavel op pagina 16-21). Bovendien geeft de formule weer dat de grote vermogens altijd in staat zullen zijn om te groeien, waardoor de ongelijkheid automatisch verder blijft oplopen. Alleen in de twintigste eeuw is daar, tijdelijk, een einde aan gemaakt (zie pagina 13 voor de vermogensverschillen in Zweden in de afgelopen anderhalve eeuw).

vraag 2

IS PIKETTY DE NIEUWE MARX?

Met de titels van zijn boeken, knipoogt Piketty duidelijk naar de grondlegger van het socialisme, die tegen wil en dank een ideologie naar zich vernoemd kreeg. Toch wordt er ernstig getwijfeld of Piketty wel een marxist is. Zo schrijft politiek econoom William Davies in *The Guardian*: 'Er is niets marxistisch aan Piketty's politiek, die lijkt op die van een liberale (een woord dat in het Engels wordt gebruikt als tegenovergesteld aan conservatief, -red.) hervormer, terwijl zijn concept van kapitaal meer lijkt op een accountantscategorie dan op de exploitatiekracht die Marx erin zag.' Piketty zet zich in zijn boeken ook nadrukkelijk af tegen Marx, of in ieder geval tegen stromingen binnen het marxisme. Hij stelt immers dat ideeën de wereld voortdrijven, terwijl een deel van de marxisten meent dat juist de materiële wereld leidend is. Toch is deze tegenstelling wat gezocht, omdat zowel Piketty als Marx zich in hun werken niet strikt beperken tot de materiële of ideeënwereld, maar oog hebben voor beide. Waar Marx en Piketty echt van elkaar verschillen, is op het gebied van strategie. Met het Communistisch Manifest zetten Marx en zijn kompaan Engels in op het mobiliseren van de werkende klasse. Vooralsnog is Piketty terughoudender, maar wie weet komt daar in de toekomst nog verandering in. Overigens, net als Marx heeft Piketty de neiging om belangrijke literatuur te gebruiken in zijn werk. Bij Marx kom je Shakespeare tegen, bij Piketty vooral De Balzac en Austen.

vraag 3

WAT HEeft EEN ECONOMOON NU MET JANE AUSTEN?

De beroemdste romans van de afgelopen eeuwen, zoals die van Honoré de Balzac, Jane Austen en Lev Tolstoj, worden pagina's lang besproken in de boeken van Piketty. En dat heeft een opvallende reden: Piketty vindt bij hen de meest betrouwbare weergave van de economische werkelijkheid van hun tijd. Zo staan de boeken van Jane Austen bomvol informatie over vermogensongelijkheid. Aangezien er in de achttiende en negentiende eeuw nog geen betrouwbare statistieken werden bijgehouden over vermogens, gebruikt Piketty dergelijke romans als bron. Bijkomend voordeel is dat de vermogens in die tijd decennialang ongeveer dezelfde waarde behielden. In zijn nieuwe boek hebben de romans nog een tweede functie. Piketty bestudeert wat hij 'ongelijkheidsregimes' noemt, dus de ideologieën die worden gebruikt om ongelijkheid in stand te houden. Daarbij is het essentieel om te begrijpen hoe mensen de economische ongelijkheid van hun tijd hebben ervaren. Het zijn precies dit soort verhalen die Piketty regelmatig opdiept uit de bestudeerde romans. Zoals in het werk van Jane Austen, waarin men nadrukkelijk bezig is met het vinden van een partner met het juiste inkomen. En in de boeken van De Balzac kun je lezen hoe men na de Franse Revolutie bezig was met de vraag of werken überhaupt zin had, omdat je toch nooit zoveel zou kunnen verdienen als dat je zou gaan erven. Dit alles sluit natuurlijk niet uit dat Piketty ook gewoon erg veel lol heeft in het lezen van klassieke literatuur, waaronder veel Brits en Frans drama.

vraag 4

PIKETTY WIL BEZIT TIJDELIJK MAKEN. WAT BEDOELT HIJ DAARMEE?

Om te beginnen hoef je niet bang te zijn dat Piketty jouw auto, huis of speelgoed wil inpikken. Dat is helemaal niet wat hij met privébezit bedoelt. Piketty stelt vast dat vermogens extreem geconcentreerd zijn bij de rijkste 1 procent, en door $r > g$ worden die vermogens alleen maar groter. Dit zorgt voor allerlei problemen, zoals mensen die geen huis meer kunnen vinden in de grote steden waar ze werken, en geen vermogen opsparen om te ondernemen of te investeren. Kortom, een grote groep mensen heeft geen echte kans om als eigenaar deel te nemen aan de economie. Omdat Piketty de neiging heeft niet lang stil te staan bij hoe voorstellen precies moeten worden bevochten, hebben zijn voorstellen vaak iets utopisch. In zijn vorige boek stelde hij een mondiale vermogensbelasting voor; in *Kapitaal en ideologie* komt hij met een regionale vermogensheffing waarmee een aantal sociale voorzieningen kunnen worden betaald. Eén daarvan is een eenmalige uitkering van 125 duizend euro, die iedereen op vijftientigjarige leeftijd krijgt. Piketty stelt dat daarmee deelname aan de economie voor iedereen mogelijk wordt. Omdat de vermogens, met name die van honderden miljoenen en miljarden, in zijn plannen zeer progressief belast worden, stelt Piketty zich een wereld voor waarin kapitaal continu zal doorstromen naar een nieuwe generatie.

vraag 5

IS PIKETTY NIET STIEKEM EEN POLITICUS?

In een beschouwing van enkele economen kopte de Volkskrant dat Piketty met z'n nieuwe boek als politicus uit de kast was gekomen. Wellicht was het voor deze groep academici even wennen dat een econoom zich zo ver van zijn eigen discipline waagt. Piketty zegt daar zelf over, in gesprek met Ewald Engelen, dat hij "nooit (is) vergeten dat economie thuishoort in de sociale wetenschappen en niet een vorm van toegepaste wiskunde is. Economie kan niet zonder historische, politicologische en sociologische perspectieven. Nieuw aan mij en mijn Franse collega's is, denk ik, dat wij weliswaar accepteren dat we harde, kwantitatieve economische data nodig hebben, (...) maar dat we ons er tegelijkertijd van bewust zijn dat het stellen van de juiste vragen interdisciplinair onderzoek vereist." Maar Piketty onderscheidt zich niet alleen door zijn interdisciplinaire benadering, maar vooral ook door de concrete beleidsvoorstellen die hij doet. Wanneer economen onderzoek doen naar zaken die dichterbij de status quo liggen, worden hun aanbevelingen niet als politiek gezien. Pas wanneer je zoals Piketty de status quo bevraagt, ben je opeens een politicus. Maar elke wetenschapper grijpt de uitkomst van zijn onderzoek aan om politieke voorstellen te doen, dus dan kun je elke wetenschapper wel een politicus noemen.

R > G

SPANNING APRIL 2020

'ALLE MARKTECONOMIEËN EINDIGEN ONGELIJK EN ONVRIJ'

Tekst: Wim Vermeersch Foto: Bob Bronshoff / ANP©

In zijn boek *De onzichtbare hand* kijkt historicus Bas van Bavel hoe markteconomieën opkomen én weer ondergaan. Het is een scenario dat ook onze huidige markteconomie te wachten staat. Echt vrolijk word je niet van zijn analyse. 'De enige manier om de neergang tegen te gaan, is vermogens aanpakken. Alleen kun je die vandaag nauwelijks nog in beeld brengen, laat staan dat je ze kunt vastpakken of belasten.'

Wat hebben Irak (500-1100), Midden- en Noord-Italië (1000-1500), de Nederlanden (1100-1800) en de moderne staten Verenigde Staten, Engeland en die in Noordwest-Europa (1500-2000) met elkaar gemeen? Het waren allemaal hoogontwikkelde markteconomieën die ten gevolge van de wisselwerking tussen economie en politiek verderden van open en gelijkwaardig in scheefgegroeid en ongelijk. Markteconomieën zijn op lange termijn fundamenteel onverengbaar met welvaart en gelijkheid – het is de centrale stelling van Bas van Bavel in *De onzichtbare hand* (2018), dat oorspronkelijk in het Engels verscheen. In dat boek ontrafelt de Nederlandse historicus de mythe dat vrije markten bij uitstek een modern en westers verschijnsel zouden zijn die groei, welvaart en vrijheid zouden brengen.

De onzichtbare hand is een indrukwekkend boek. Ook ongelijkheids-specialist Branko Milanovic is vol lof. Volgens de Servisch-Amerikaanse econoom schetst Bas van Bavel een verhaal van opkomst en neergang waarin, net zoals in de Griekse tragedies, de elementen die de hoofdrolspelers grootsheid brachten hen uiteindelijk ook in de afgrond doen storten. 'Het is inderdaad opmerkelijk,' zo steekt Van Bavel van wal op zijn bureau in het mooie Utrecht, 'dat vrijheid geen gevolg is van markten, maar juist een belangrijke voorwaarde voor de opkomst

ervan. Zodra de markten dominant zijn geworden, raakt de vrijheid opgebruikt en wordt ze uitgehold door economische onvrijheid. Alle markteconomieën eindigen ongelijk en onvrij.'

› **In alle markteconomieën die hebben bestaan, onderscheidt u een eerste, positieve fase van groei en nadien een tweede, negatieve fase van neergang.** 'In die eerste, positieve fase hebben markten een gunstig effect op zowel de economische groei als de welvaart van gewone mensen. Dat komt omdat markteconomieën voortbouwen op een brede beweging van zelforganisatie door gewone mensen die zich hebben vrijgemaakt van elitemacht en –dwang. Daardoor krijgen de markten een evenwichtige inrichting en functioneren ze in een gelijkwaardige maatschappelijke context, waardoor iedereen ervan kan meeprofiteren. In een volgende, negatieve fase worden precies diezelfde gewone mensen, die in die eerste fase door

massale volksbewegingen en succesvolle revoltes zorgden voor de gelijkwaardigheid die nodig is voor het ontwikkelen van een markteconomie, de dupe van diezelfde markteconomie. Nogal wrang, natuurlijk.'

› **Hoe gaat dat proces precies in zijn werk?**

'In tegenstelling tot wat velen denken, is technologie niet de drijvende kracht in dat proces. Het zit gewoon in het endogene karakter van markteconomieën. Dat is hoe ze werken als ze eenmaal dominant zijn. Markteconomieën, ook als ze volledig competitief zijn, zitten vol Mattheüseffecten (rijken profiteren meer van bepaalde regelingen dan armen, –red.). Vooral diegenen met vermogen – daarmee bedoel ik grond en kapitaal – halen er profijt uit. Ze zetten hun vermogen strategisch in, bemachtigen feitelijke monopolies, enzovoort. In een volgende fase wordt die vermogensaccumulatie omgezet in politieke invloed en uiteindelijk politieke macht.'

› **Dat proces verloopt via vermogensongelijkheid, niet via inkomensongelijkheid?**

'Vermogensongelijkheid is de drijvende kracht. Inkomensongelijkheid is meer een uitvloeisel ervan. Inkomen groeit nooit voldoende om echt politieke of maatschappelijke macht mee te kopen. Het verschil tussen iemand met een hoog en een laag inkomen is een verhouding van

SPANNING APRIL 2020

17

1 tot 10, of misschien in uitzonderlijke gevallen 1 tot 100. Bij vermogen kunnen de verhoudingen oplopen van 1 tot 1 miljoen. Het kost niets om van een enorm vermogen een klein deeltje af te zonderen en te investeren in macht. En op het moment dat je die politieke macht in handen hebt, krijg je de kans om de regels van het marktspel aan te passen, waardoor je nog meer profijt uit je vermogen kan halen.'

› **Is dat de laatste fase in de cyclus die u in uw boek beschrijft?**

'In de laatste fase moeten overheden gehoorzamen aan de tucht van de financiële markten. Kredietverstrekkers worden zeer dominant. Machtsmiddelen worden ingezet om markten te vervormen naar eigen belang. De marktinstituties zelf gaan daardoor steeds moeilijker functioneren. Het

door die grond te verpachten – in toenemende mate ook financieel kapitaal accumuleerden. In de 14e eeuw hadden ze 95 procent van het kapitaal in handen. In Florence namen de Medici de staatsmacht financieel in de tang en vervolgens in de 15e eeuw zelf in handen. Ze pronkten ongeremd met hun rijkdom, investeerden in luxegoederen en kunst, terwijl de economie als geheel in de 15e en 16e eeuw steeds verder achteruitging. Het betekende het einde van de bloei van de Italiaanse stadsrepublieken.'

› **Markteconomieën zijn dus geen modern verschijnsel?**

'In ons hoofd zit sterk de idee van de geschiedenis als een verhaal van vooruitgang: vroeger waren we arm en onvrij zonder markten, vandaag zijn we welvarend en vrij met markten.

en politieke onvrijheid, samengaande met een sterke rol van de markt. In het begin van de 20e eeuw kregen we een brede beweging van zelforganisatie. Er ontstonden vakbewegingen, politieke partijen en – misschien nog wel belangrijker – coöperaties die maatschappelijke en uiteindelijk ook economische gelijkwaardigheid brachten. Coöperaties haalden grote delen van grond, arbeid en kapitaal uit de markteconomie en brachten die onder in een alternatief systeem. Tegelijk was er de opkomst van de staat, die ook grote delen van grond, arbeid en kapitaal ging toewijzen, wat de rol van de markt verder teruggedrong. Het is de eerste, positieve fase van de cyclus.'

› **Op welk punt van die cyclus zijn we vandaag aanbeland?**

'Sinds de jaren tachtig werden de markten weer dominant. Maar net zoals ook in eerdere cycli te zien is, schoot de ongelijkheid niet onmiddellijk omhoog. In eerste instantie zorgde de dominante markt, net na de omslag, voor een verdere opstuwung van economische groei. Dat komt omdat ze geïntroduceerd werd in een gunstige maatschappelijke context van gelijkwaardigheid. Vandaag zijn we echter een stap verder. We zitten voorbij de overgang naar de neergang. We staan op het punt om onze verworvenheden te verliezen.'

› **Zit Noordwest-Europa in dezelfde cyclus als de Verenigde Staten?**

'Ik zie dat als twee aparte cycli. De Amerikaanse cyclus begon vroeger. Na een periode van sociale opstanden in de 18e eeuw, werden de Verenigde Staten al in de eerste kwart van de 19e eeuw een markteconomie. Voor hen was eind 19e eeuw, begin 20e eeuw het kantelpunt. De Verenigde Staten zitten dus al langer dan wij in het proces van neergang en groeiende ongelijkheid.'

› **Speelde de mobilisatie voor de twee wereldoorlogen geen rol in dat proces?**

'De cyclus van de Verenigde Staten werd inderdaad tijdelijk gestopt door

'Het kost niets om van een enorm vermogen een klein deeltje af te zonderen en te investeren in macht'

wordt aantrekkelijker voor markt elites om te investeren in niet-productieve activiteiten die hun vermogen verder vergroten. Financiële markten raken steeds meer gescheiden van de reële economie. De levensstandaard begint te dalen. Er zijn machteloze opstootjes die makkelijk worden onderdrukt. De economie raakt in verval. Als allerlaatste verdwijnen ook de markten zelf, in een situatie gekenmerkt door economische ongelijkheid en politieke onvrijheid.'

› **En dit proces ontwaart u in werkelijk alle markteconomieën die hebben bestaan?**

'Absoluut. Neem de middeleeuwse stadstaten in Midden- en Noord-Italië, waar aanvankelijk een situatie van betrekkelijke sociale gelijkwaardigheid was. In de loop van de 13e eeuw kwam bijna alle grond in handen van stedelijke grootgrondbezitters die –

Fout! Hoe meer we weten van geschiedenis, hoe meer we moeten concluderen dat economische ongelijkheid en politieke onvrijheid de natuurlijke staat van de samenleving is. Ongelijkheid is de norm. Dat we daar af en toe aan ontsnappen is de uitzondering.'

› **Beseffen we dat onvoldoende?**

'Ons perspectief is vervormd doordat we zijn opgegroeid in een samenleving gekenmerkt door grote economische en politieke gelijkwaardigheid. Maar de periode van *Les Trentes Glorieuses*, na de Tweede Wereldoorlog, was een uitzonderingsfase in de geschiedenis.'

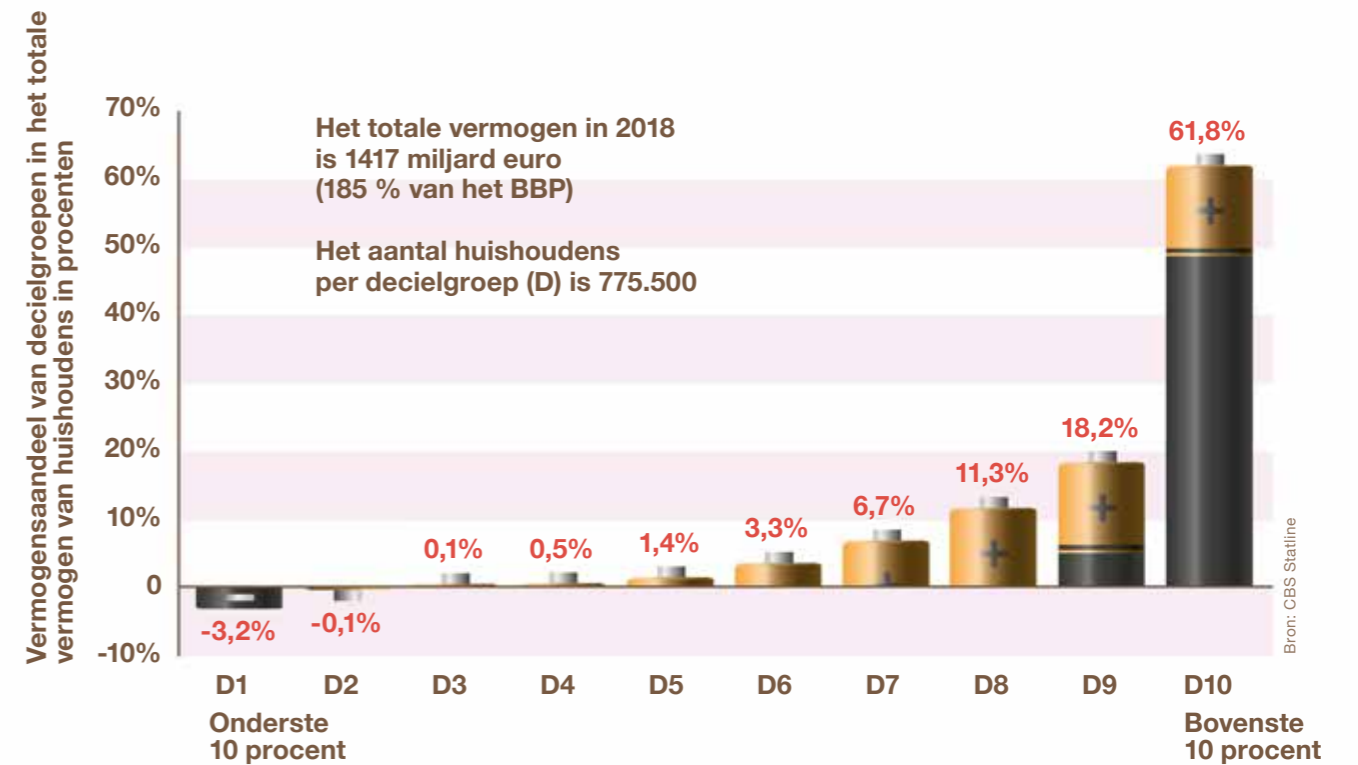
› **In welke cyclus zitten we vandaag?**

'Onze cyclus van continentaal Noordwest-Europa begon aan het einde van de 19e eeuw, toen België en Nederland gekenmerkt werden door grote ongelijkheid, bittere armoede

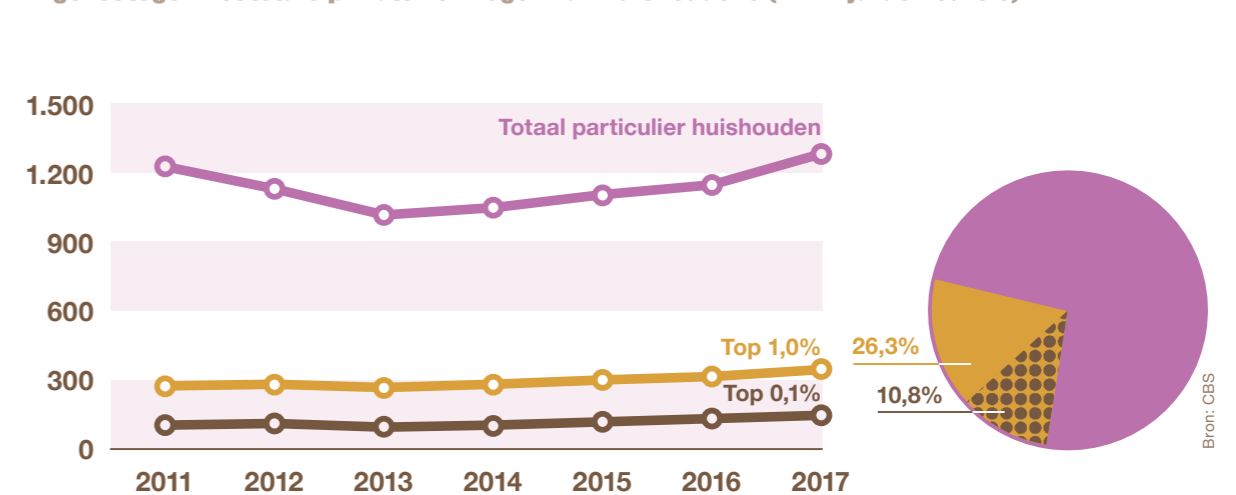
VERMOGENSONGELIJKHEID IN NEDERLAND

In Nederland zijn de private vermogens van huishoudens zeer ongelijk verdeeld. Volgens de laatste cijfers van het CBS (2018) bedraagt de Gini-coëfficiënt 0,77. Kijken we naar de Gini-coëfficiënt exclusief huizenbezit, wat voor de meeste Nederlanders de belangrijkste bron van vermogen is, dan bedraagt deze zelfs 0,85. Dat is hoog, want de Gini-coëfficiënt gaat van 0 (volledig gelijk) tot 1 (volledig ongelijk). De top 10 procent huishoudens heeft in 2018 afgerond 62 procent van het totale vermogen (zie figuur 1). De onderste 20 procent (ruim 1,5 miljoen huishoudens) heeft zelfs meer schulden dan bezittingen (negatief vermogen). De concentratie van vermogen zit vooral bij de top 1 en top 0,1 procent van de particuliere huishoudens. Cijfers over de periode 2011-2017 laten zien dat de allerrijksten in Nederland steeds rijker zijn geworden. In 2017 was de top 1 goed voor 26,3 procent en de top 0,1 goed voor 10,8 procent van het totale private vermogen (zie figuur 2).

NEDERLANDSE VERMOGENSVERDELING PER DECIELGROEP IN 2018 Als percentage van het totale private vermogen van huishoudens

VERMOGENSONTWIKKELING VAN DE TOP 1 EN TOP 0,1% TUSSEN 2011 EN 2017 Afgezet tegen het totale private vermogen van huishoudens (in miljarden euro's)

‘Het is de vermogensongelijkheid die het omslagpunt in de cyclus bepaalt’

een aantal bijzondere gebeurtenissen: de crisis van 1929 en de Tweede Wereldoorlog. Maar meteen daarna is de ontwikkeling weer doorgegaan. De macht van de vakbeweging werd gebroken, de financiële markten gedereguleerd. De Verenigde Staten zitten nu in de laatste fase van de cyclus: economische macht wordt vertaald in politieke macht. Donald Trump is de ultieme bekroning van dat proces.

De Amerikaanse markteconomie zit dus al een stuk verder in haar cyclus. Problematisch is dat ze onze markteconomie als het ware heeft opgenomen in haar cyclus. Hier speelde technologie wel een rol, omdat ze leidt tot schaalvergroting en het samenvloeien van de markteconomieën. Die samenvloeiing heeft onze cyclus in een versnelling gebracht. Door ons aan het Angelsaksische model vast te ketenen, hebben we ook onze eigen mogelijkheden om een neergaande cyclus te stuiten ernstig beknot.’

› Valt het proces van neergang niet te stuiten?

‘Onmogelijk. Dat is nu eenmaal hoe markteconomieën functioneren. Het is in ieder geval nooit eerder in de geschiedenis gebeurd.’

› Er vallen toch maatregelen te nemen die ongelijkheid aanpakken?

‘Zeker. Ik kan een hele waslijst van mogelijke maatregelen noemen – een vermogensbelasting heffen, een vermogenskadaster invoeren, de erfenisbelasting verhogen. Alleen: het gaat niet gebeuren. Daarvoor is de greep van het kapitaal op de politiek al te groot.’

› Er komt geen grote sociale revolutie?

‘Uit mijn boek blijkt dat succesvolle sociale revoltes plaatsvinden in de positieve opstuw van de cyclus. In de neergang van de cyclus, waarin we in Noordwest-Europa stilaan terecht komen, zijn er nauwelijks tegenkrachten of -bewegingen. Enkel machteloze woede. De ontevredenheid vindt een uitweg via identiteitspolitiek en het zoeken van zondebokken. Een onproductieve manier om positieve tegenkracht te ontwikkelen.’

› Moeten we dan inzetten op de zogenaamde kleine revoluties?

We zien steeds meer burgerinitiatieven en coöperaties.
‘Dat zijn hoopvolle signalen, maar het aantal en de omvang blijft klein. Zeker in vergelijking met het begin van de 20e eeuw.’

Is er dan geen enkele sleutel om dit proces te stuiten?

‘Toch wel: het aanpakken van vermogens. Het is de vermogensongelijkheid die het omslagpunt in de cyclus bepaalt. Dat is de draaischijf in het proces. Als je dat eruit kunt halen, dan stop je het proces. Alleen kun je die vermogens vandaag nauwelijks nog in beeld brengen, laat staan dat je ze kunt vastpakken of belasten.’

› Opvallend is dat bij de bevolking grote consensus bestaat om die vermogens meer te belasten, maar dat de politiek niet beweegt.

‘Precies mijn punt: het gebeurt niet. Voor een deel komt dit door de moeilijkheid, of zelfs onmogelijkheid, om kapitaal in beeld te brengen en te belasten. Kapitaal is mobiel en vliegt de hele wereld over. Maar voor een ander deel is er ook de invloed van

vermogens op de politiek. In Nederland en België zijn we nog niet zover in de cyclus dat het kapitaal een directe greep heeft op het politieke proces, zoals dat in de Verenigde Staten wel al het geval is, maar er bestaat wel een indirecte invloed. Bijvoorbeeld via de media. In Nederland zijn de private omroepen in handen van 3 miljardairs: John De Mol, Silvio Berlusconi en Rupert Murdoch. Via de media ontstaat steeds meer een beeld dat rijkdom gerechtvaardigd is: er zijn nu eenmaal winnaars en verliezers, het is oneerlijk om veel te belasten, dat soort boodschappen. Dat heeft een effect op beeldvorming.’

› Nog een teken aan de wand: het bnp haalt niet meer de groeipercentages van een aantal jaren geleden.

‘Ook dat is een terugkerend fenomeen. Vanaf het moment dat de markteconomie dominant wordt, vlt de economische groei af en is er een stagnatie van de brede welvaart. Vandaag is veel van onze groei gebaseerd op het ontwikkelen van activiteiten die de leefomgeving vervuilen, die mensen harder laat werken, met stress tot gevolg, enzovoort. Uit de brede welvaartsindicator voor Nederland, die de Universiteit Utrecht heeft ontwikkeld, blijkt dat de economische groei zich na de crisis van 2008-2009 heeft hersteld, maar de brede welvaart niet.’

› Heeft dat te maken met de flexibilisering van de Nederlandse arbeidsmarkt?

‘Dat is één voorbeeld. Flexibilisering kan de economische groei opstuwen, maar heeft tegelijk een negatief effect op het welbevinden.’

› Hoe ziet u de volgende jaren evolueren?

‘Je kan de huidige ontwikkeling niet

Bas van Bavel (1964) is historicus. Sinds 2007 is hij hoogleraar sociale en economische geschiedenis aan de Universiteit Utrecht. Hij bekleedt daar de leerstoel ‘Transitions of Economy and Society’.

tot op het einde volgen – we zitten er namelijk midden in – maar de geschiedenis is een richtingaanwijzer: op basis daarvan voorspel ik toenemende ongelijkheid in het economische en vervolgens in het politieke en maatschappelijke domein, afgewisseld door een crisis en af en toe een opflakking van boosheid. Op lange termijn zal de samenleving zoals we die in de 20e eeuw hebben gekend langzaam verdwijnen.’

› Zijn we vandaag niet beter gewaand dan vroeger om die fase van neergang te stuiten? De democratie is sterker, om maar één ding te zeggen.

‘Dat lijkt me een onderschatting van de brede verdeling van politieke invloed en macht in de eerdere gevallen, met name in laatmiddeleeuws Italië en de vroegmoderne Nederlanden. Beide kenden een hoge mate van politieke en bestuurlijke participatie. Bovendien worden de huidige democratieën fel uitgehold. De kosten van de verkiezingscampagnes stijgen sterk. Er worden miljarden uitgegeven aan lobbywerk. Vermogens bezitten mediabedrijven. Organisaties als het IMF en de Wereldbank hebben indirect veel politieke invloed. De tucht van de financiële markten werpt haar schaduw op het politieke proces. De Verenigde Staten, bijvoorbeeld, zijn met Donald Trump al de laatste fase ingegaan: de band tussen economisch vermogen en politieke macht is totaal.’

› Zal er in de Verenigde Staten geen tegenreactie komen?

‘Wellicht volgt een meer gematigd persoon Trump op. Maar de geschiedenis leert dat de meer gematigde politici die in het democratische proces naar voren kwamen, het proces niet teruggedraaid krijgen, integendeel. Na de periode van Ronald Reagan en Margaret Thatcher in de jaren tachtig kwamen Bill Clinton, Tony Blair, Wim Kok en Gerhard Schröder in de jaren negentig. Hun toon was gematigder, maar in feite hebben ze het proces van toenemende marktdominantie alleen nog maar versneld.’

› Het verraad van de traditionele partijen?

‘Het is opvallend dat de eerste, positieve fase van onze cyclus in de eerste helft van de 20e eeuw werd gedragen door sociaaldemocraten, christendemocraten én liberalen. De opbouw van de welvarende samenleving was het werk van alle grote politieke bewegingen. Het waren allemaal emancipatiebewegingen. Dat is vandaag weg.’

› Kunt u een voorbeeld geven?

‘De discussie rond de erfbelasting. Een hoge erfbelasting zou het kroonjuweel in een emanciperend liberaal verhaal moeten zijn. Erfenissen zijn onverdiende voorsprongen in het leven en een grote aantasting van de liberale samenleving. Maar

vandaag moet de erfbelasting, ook voor liberalen, alleen omlaag.’

› Eindigen doen we met een positieve noot?

‘Er zou een cyclus elders kunnen beginnen die de huidige cyclus van de Noord-Atlantische markteconomieën positief beïnvloedt, zoals continentaal Noordwest-Europa in de eerste helft van de 20e eeuw deed met Engeland.’

› Zou dat een grote economie als China kunnen zijn?

‘Ik vrees van niet. Er is nauwelijks interactie met de Noord-Atlantische cyclus; toch niet zoals dat tussen Engeland en continentaal Noordwest-Europa in de eerste helft van de 20e eeuw het geval was. Ook lijken er in China geen brede bewegingen en organisatie van onderaf te zijn, als positief begin van een nieuwe cyclus daar. Er is eerder politieke onvrijheid. Dat lijkt me dus niet het voorbeeld van het begin van een vruchtbare cyclus. Dan zou ik nog eerder naar India kijken, de grootste democratie ter wereld. Hoewel, ook die samenleving is gekenmerkt door enorme economische ongelijkheid.’

› Echt vrolijk word ik niet van uw verhaal, moet ik zeggen.

‘Mijn bedoeling is toch niet om de lezer te ontmoedigen. Wel om die te stimuleren dit proces te doorgronden en te doordenken welke maatregelen wél zoden aan de dijk zetten. De kans dat het proces gestuit wordt, is heel klein. Het is nooit eerder gelukt. Maar als er ooit een kans is geweest, dan is het nu. Omdat we nu veel beter weten hoe dit proces verloopt. Ik geloof in de kracht van de geschiedenis.’ ■

Dit interview verscheen eerder op sampol.be: sp.nl/markteconomieen

‘Een hoge erfbelasting zou het kroonjuweel in een emanciperend liberaal verhaal moeten zijn’

FLEXWERK IN NEDERLAND

HANS BORSTLAP: 'WE ZIJN HELEMAAL MESJOGGE'

Tekst: Ruud Kuin Foto's: Koen van Weel / ANP©

Om te onderzoeken of de Nederlandse arbeidsmarkt nog wel toekomstbestendig is, riep de regering de Commissie Regulering van Werk onder leiding van Hans Borstlap in het leven. In januari van dit jaar kwam de commissie met haar eindrapport, getiteld: In wat voor land willen wij werken?

Hans Borstlap in gesprek met minister Koolmees tijdens de presentatie van zijn rapport.

Drie maanden voordat zijn rapport uitkwam, sprak Hans Borstlap een bijeenkomst met arbeidsrecht-advocaten toe. Hij opende met een opmerkelijk statement: 'Iedereen die wat verstandigs wil zeggen over de flexibilisering van arbeid, zou ik dringend adviseren eerst de film Sorry we missed you van Ken Loach te kijken (zie ook pagina 26, -red.), voordat je met je mening komt.'

Borstlap: 'Ik vond de film echt aangrijpend. Hoe zo'n constructie voor de pakketbezorger vernietigend uitpakt voor zijn hele gezin... Het greep mij naar de keel. Wat je ziet is geen normale productiviteit, maar gewoon uitbuiting. De film laat ook zien dat het niet vanzelf goed komt, maar dat regelgeving en hervorming nodig zijn.'

› In het rapport openen jullie de aanval op de doorgeslagen flexibilisering. Wat is jullie analyse?

'Nederland is voor wat betreft flexibele arbeid absoluut een negatieve uitschieter in de OESO-landen (de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, bestaande uit 36 veelal welvarende landen - red.). Bijna een op de vijf werknemers in Nederland heeft een tijdelijk contract. In de OESO-landen is dat gemiddeld minder dan een op de tien. Nederland heeft van alle OESO-landen het hoogste aantal contracten met variabele uren. Ook met het aantal uitzendkrachten zitten we in de top. Daarnaast behoort

Nederland tot de vier OESO-landen met de snelste groei van het aantal zelfstandig ondernemers, waarvan 90 procent zzp'er is. In totaal heeft 40 procent van de werkenden in Nederland op de een of andere manier een flexibele arbeidsrelatie. Maand-, nuluren-, min-maxcontracten, payroll, contracting, het zijn allemaal constructies die qua kosten en verplichtingen voor de werkgever evident minder belastend zijn dan het vaste contract. Daarmee is het een enorme uitvlucht voor de werkgever geworden om de 'wendbaarheid' van zijn organisatie vorm te geven. In die mensen met een flexibele arbeidsrelatie wordt niet geïnvesteerd, en ze investeren zelf ook niet. Logisch, ze zijn alleen maar bezig met de vraag of ze na hun contract nog werk hebben, want ze hebben wel een hypotheek en kinderen.'

› Dit wisten we toch al langer?

'Voor mij was de omvang van de flexibilisering toch verrassend. En de constatering van de OESO dat die enorme groei van flexibele arbeid ons verdienvermogen bedreigt. Werkgevers investeren namelijk niet in flexwerkers, door bijvoorbeeld scholing. En flexwerkers zijn veel minder geneigd mee te denken, onder andere omdat ze minder zeggenschap over hun werk krijgen en vanwege de losse arbeidsrelatie. Ik heb natuurlijk veel rapporten en onderzoeken gelezen, maar als iemand van buiten je een spiegel voorhoudt, dan zie je meer dan als je zelf in de spiegel kijkt.

1

DE DRIE 'RIJBANEN' VAN BORSTLAP

Borstlap stelt voor dat we toegaan naar drie contractvormen.

1. Voor structureel werk moeten vaste contracten komen, waarin bijvoorbeeld 20 procent 'wendbaarheid' mogelijk moet zijn. Dat betekent dat de werkgever eenzijdig het arbeidscontract kan wijzigen. Verder zou de loondoorbetaling bij ziekte van een werknemer van twee jaar naar één moeten. Daartegenover staat dat het ontslag via de rechter meer moet gaan kosten. En tijdelijke contracten moeten worden gemaximeerd tot twee periodes.

2

2. Voor tijdelijk werk kunnen maximaal 26 weken uitzendkrachten worden ingezet, tegen dezelfde arbeidsvoorwaarden als voor de inlener (de opdrachtgever) gelden, inclusief pensioen. Flexcontracten moeten door middel van een toeslag flink duurder worden en driehoeksrelaties, zoals bij payroll en contracting, worden verboden.

3

3. Zelfstandigen zonder personeel verliezen de fiscale voordelen, waardoor het voor werkgevers financieel niet meer aantrekkelijk is deze constructie te misbruiken. Daarnaast moet het onderscheid tussen een werker en een zelfstandige aangescherpt worden.

Voor alle werkenden moet er een verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering komen en alle werkenden krijgen een leerbudget om hun kennis en vaardigheden op peil te houden gedurende hun loopbaan.

'Het is echt niet vol te houden dat flexibele arbeid zo goedkoop is'

De onderzoeksleider van de OESO zei mij vlak voordat hij zijn presentatie begon: "Wat is er bij jullie aan de hand? Jullie zijn extreem uit de bocht gevlogen. Geen enkel land kent een dergelijke groei van flexibele arbeid. Zij is beleidsmatig gedreven." Die woorden hebben op mij een enorme indruk gemaakt. Ik schrok ervan, maar vervolgens dacht ik: als het beleidsmatig gedreven is, dan is het ook beleidsmatig te herstellen.'

› Werkgevers kunnen niet achterblijven in dit systeem, de prijs is allebepalend. Je moet dus mee in deze race om de goedkoopste arbeidskosten. Het systeem dwingt je.

'Ja, helemaal juist. Dus moet je het systeem veranderen. De volgorde der dingen is heel belangrijk. Het is echt

niet vol te houden dat flexibele arbeid zo goedkoop is. Wij zeggen tegen minister Koolmees: je moet beginnen met de prikkels voor flexibele arbeid weg te nemen. Dan heb je de ongezone, beleidsmatig gedreven groei van flexibilisering al ongedaan gemaakt. Zet er een prijs op, werkgevers wenden de kosten namelijk af op het collectief. Dat moeten we niet meer toestaan, want wij draaien er als samenleving voor op.'

› Met de flexibilisering hebben de werkgevers de risico's van vraagtuitval geheel bij de werkers terecht laten komen. Zijn dat, zoals je in de inleiding van jullie rapport zegt: 'de bakens, die moeten worden verzet'? 'Ja, want anders gaat het goed fout in de nabije toekomst. Flexibele arbeid is

‘Werkgevers wentelen de kosten af, wij draaien er als samenleving voor op’

steeds vaker structureel werk. Werkgevers leggen de kosten voor de wachttijd tussen werkmomenten neer bij de uitzendbureaus en de werknemers; door te werken met overeenkomsten zonder vaste arbeidsomvang (oproepcontracten, –red.), of door per klus of dienst te betalen. Het gaat steeds minder om het opvangen van “piek en ziek”. Flexibele arbeid vormt zo een manier om structureel op arbeidskosten te besparen. Ongeveer 83 procent van de oproepkrachten werkt gemiddeld elke week bij dezelfde werkgever op een contract zonder vaste uren. Dat werk is ook geen opstap meer naar een vaste baan. Zo ontstaat voor steeds meer werknemers structurele tijdelijkheid, waardoor de risico’s van de ondernemer bij hen komen te liggen.’

› Noem eens een voorbeeld?

‘Denk bijvoorbeeld aan een strandtenthouder die iemand vijf maanden werk kan bieden. Wie draait er op voor de kosten voor de rest van het jaar? Het collectief, want na die vijf maanden is de medewerker op de WW aangewezen. De strandtenthouder wentelt dus zijn kosten af op de gemeenschap. Het principe zou moeten zijn dat hij die kosten in de kostprijs verwerkt, want het pilsje bij de strandtent is nu te goedkoop. Als dat gebeurt, zullen werkgevers en werknemers gaan investeren in een duurzame arbeidsrelatie.’

› Moet het vaste contract weer de norm worden?

‘Ik krijg vaak te horen: Borstlap wil iedereen weer naar het vaste contract. Dan zeg ik: we moeten toe naar “drie rijbanen” (zie kader op pag. 23). Een voor zzp’ers, een voor uitzendkrachten, en een voor vaste krachten. Maar we gaan eerst de foute prikkels weghalen. Dat noem ik saneren naar het vaste contract. We zijn namelijk heel slordig met onze werkende mensen omgegaan. Daarom houdt de duurzame arbeidsrelatie mij zo bezig. We dachten dat werkgever en werknemer als vanzelf in

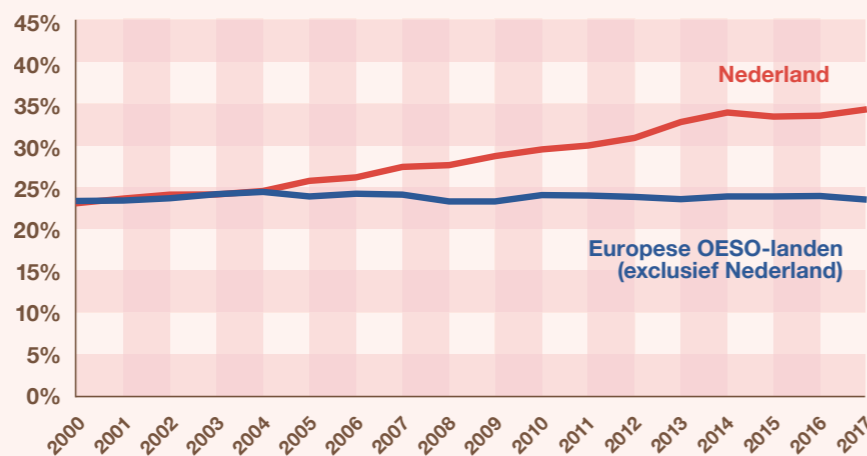
elkaar zouden investeren, maar dat is niet het geval geweest. Je gaat pas investeren als je weet dat je een duurzame arbeidsrelatie hebt. Dan ga je scholen, en heb je gezamenlijk een probleem bij het opvangen van vraaguitval. Je bent een gemeenschap, dat is de kern van ons rapport. Maar om nou niet door te schieten, moet er wel sprake zijn van een zekere wendbaarheid in het contract. Dat is de redenering.’

› Wat jij met een mooi woord wendbaarheid noemt, betekent juridisch dat de werkgever eenzijdig het contract kan aanpassen als het gaat om de functie, de standplaats, de uren en het loon. Waar is dat een oplossing voor?

‘De behoefte aan wendbaarheid is leidend. We hebben die wendbaarheid nu extern, buiten het bedrijf, georganiseerd door die explosieve groei van flexkrachten. We zijn helemaal mesjogge. Die wendbaarheid moet weer in het bedrijf georganiseerd worden. In een standaard contract. Nu hebben veel werknemers met een flexcontract 100 procent onzekerheid. Wij zeggen: dat moet bijvoorbeeld naar 80 procent zekerheid en 20 procent wendbaarheid.’

FLEXWERK IS IN NEDERLAND SNELLER GEGROEID DAN IN DE MEESTE ANDERE EUROPESE OESO-LANDEN

Aandeel van tijdelijke contracten en zelfstandig ondernemerschap in de totale werkgelegenheid

Bron: OECD.Stat.

Hans Borstlap (1946) was topambtenaar op onder meer de ministeries van Sociale Zaken en Onderwijs. Hij is lid van het CDA en was van 2002 tot 2016 lid van de Raad van State.

› De formulering is: “de werkgever moet een voorstel kunnen doen, dat in principe geaccepteerd moet worden door de werker, tenzij deze een zwaarwegend belang heeft.”

‘Ja, dat is de formulering. Dat moet een rechter toetsen en beoordelen.’

› Standplaats en functie wijzigen zou kunnen als dat zorgvuldig gebeurt. Maar waarom pleit je dat de

werkgever de mogelijkheid krijgt eenzijdig het loon en de uren te verminderen? Er is dan toch sprake van een ongelijkwaardige verhouding tussen werkgever en werknemer?

‘Als jij zegt dat de verhouding niet gelijkwaardig is, dan heb je een punt. Maar gelijkwaardigheid veronderstelt ook dat je aan tafel gaat zitten en er samen probeert uit te komen. Je kunt bij vraaguitval niet zeggen: ‘zoek het maar uit, ik heb er geen boodschap aan.’ Want anders sta jij als werkende straks 100 procent buiten. Dat is de zin van onze overweging geweest. We hebben het inderdaad stevig opgeschreven om een steen in de vijver te gooien. Dat is zo. Soms doe je dat om helder te maken dat er wat moet veranderen. Als werkgevers en werknemers gezamenlijk tot een andere lijn komen, waar ook de wendbaarheid in zit, vinden wij dat prima. En als je zegt: laten we beginnen met capaciteitswendbaarheid (standplaats en functie, –red.), dan is dat ook prima. Maar sluit de inkomenswendbaarheid (uren en loon, –red.) niet uit.’

› Hoe voorkom je dat dit rapport onder in de la belandt?

‘Verandering begint met de emotie dat het zo niet verder kan. Hoe er de laatste tijd tegen flexibilisering wordt aangekeken, ook door economen, was tien jaar geleden echt anders. We waren toen nog verguld van al die beweeglijkheid. Nu wordt breed onderkend dat we een groot probleem hebben. De cijfers en de signalen die we krijgen via bijvoorbeeld een film als *Sorry we missed you*, zijn evident. De commissie heeft ‘gewoon’ opgeschreven wat inmiddels alle wetenschappers vinden. Wij mogen niet zo’n enorm aantal flexkrachten hebben in een welvarend land als Nederland. Dat is sociaalmaatschappelijk en economisch onverantwoord. Wie kan er dan wat op tegen hebben dat we er wat aan gaan doen? Ook de VVD, D66 en minister Koolmees delen onze analyse. Dat is belangrijk. Wat mij betreft komt er een maatschappelijke alliantie voor de veranderingen op de arbeidsmarkt, vergelijkbaar met die van Ed Nijpels op het gebied van milieu, waarbij alle relevante partijen aan tafel zitten. Deze alliantie moet dan een belangrijke rol spelen bij de volgende kabinetsformatie.’

WAT IS DE WAARDE VAN HET RAPPORT-BORSTLAP?

Er is nogal verschillend gereageerd op het rapport van de commissie-Borstlap. De kritiek richtte zich zowel vanuit links als rechts op de verschillende concrete hervormingsvoorstellen. Veelgehoord is de kritiek dat Borstlap de problemen oplost door vast ook flexibel te maken. Borstlap pleit echter principieel voor duurzame (vaste) arbeidsrelaties, waarbij innovatie en investeren in mensen cruciaal is. Hij stelt alleen dat een forse vraaguitval ook het probleem van de werknemers in het bedrijf is. En dat is juist. De oplossing is dan alleen niet meer ‘wendbaarheid’ voor werkgevers door eenzijdig het loon te verminderen, maar juist meer zeggenschap voor werknemers over de bedrijfsvoering.

Borstlap vindt een vorm van wendbaarheid in de vaste arbeidsrelatie weliswaar belangrijk, maar hij relativeert zelf ook de concrete voorstellen in het rapport: ‘Die kun je wat mij betreft zo inruilen voor andere. Het gaat om de analyse en de beleidsrichting, die worden breed onderschreven.’ Daarin schuilt ook de grote waarde van dit rapport.

SANEREN NAAR HET VASTE CONTRACT

Borstlap heeft in zijn rapport overtuigend laten zien tot welke misstanden de flexibilisering van arbeid heeft geleid. De kern van de door hem geschetste nieuwe beleidsrichting is dat het vaste contract weer de norm moet worden en het flexcontract de uitzondering. Flex moet duurder worden dan vast, door een forse toeslag op flex. Daarbij moet er volgens het rapport een verbod komen op het ‘verhandelen’ van arbeid via driehoeksrelaties, en wordt uitzendarbeid beperkt tot maximaal 26 weken. Dat is wat de SP al tijden roept en dat is ook de taal die werkgevers verstaan. ‘Saneren naar het vaste contract’, zoals Borstlap dat noemt. Daarmee komt het risico weer bij de werkgevers te liggen, en wordt de positie van de werkers en de vakbeweging flink versterkt.

FLEXWERK MAAKT GEZINNEN KAPOT

Tekst: Tijmen Lucie Foto's: stills uit de film *Sorry we missed you*

Zelden is de aanval op de werkende klasse indrukwekkender in beeld gebracht dan in de film *Sorry we missed you*.

“Nulurencontracten maken medewerkers volledig afhankelijk van de grillen van hun baas. Werknemers hebben alleen maar verplichtingen en vrijwel geen rechten of zekerheden meer”, aldus Loach in een interview met NRC Handelsblad. “Deze vorm van moderne uitbuiting tast het fundament van onze samenleving aan.”

‘Sorry we missed you laat nog maar eens zien hoe noodzakelijk collectieve actie tegen het rauwe kapitalisme is’

Al meer dan vijftig jaar maakt de overtuigde socialist Ken Loach (83) films waarin hij het kapitalisme aanklaagt. De Britse regisseur neemt het daarin stevast op voor de slachtoffers van het systeem, de armen en onderdrukten. Bekend is vooral zijn vorige, met een Gouden Palm bekroonde film *I, Daniel Blake* (2016), over een arbeidsongeschikte timmerman die graag weer wil werken, maar voortdurend wordt tegengewerkt door het arbeidsbureau. In zijn nieuwste film *Sorry we missed you* (2019) stelt hij een van de grootste uitwassen van het moderne kapitalisme aan de kaak: de flexibilisering van arbeid.

De film draait om een arbeidersgezin uit Newcastle, een voormalige industriestad in het noordoosten van Engeland. Sinds de crisis van 2008 kampt het gezin met flinke schulden. Vader Ricky raakte toen zijn baan in de bouw kwijt en heeft sindsdien

alleen maar tijdelijke baantjes gehad. Ook moeder Abby heeft onzeker werk. Zij is verpleegkundige in de thuiszorg en werkt op een nulurencontract.

IN ELKAAR GESLAGEN

In de hoop op een beter leven besluit Ricky aan de slag te gaan als pakketbezorger. Hij heeft hooggespannen verwachtingen. Hij weet dat hij keihard moet werken, maar hij meent daar veel voor terug te krijgen. Hij is immers eigen baas en er is hem gezegd dat hij goed geld kan verdienen. Maar in de praktijk zit hij vast aan een louche onderaannemer en wordt hij uitgebuit. Via een tracking-systeem dat precies bijhoudt welk pakketje zich waar bevindt, wordt hij constant in de gaten gehouden. Verder draait hij zelf op voor alle kosten en risico's die aan het werk verbonden zijn. Zo moet hij zijn eigen bus aanschaffen, waardoor hij gedwongen is de auto van zijn vrouw

te verkopen. Zij moet voortaan maar met het openbaar vervoer naar al haar cliënten toe. En als hij ziek is, krijgt hij niet doorbetaald en moet hij zelf tijdig een vervanger regelen. Zo niet, dan volgt een boete van het postbedrijf. Zelfs wanneer hij tijdens zijn werk overvallen wordt en gewond raakt moet hij de onkosten, waaronder 1000 pond voor een nieuwe handscanner, aan het postbedrijf betalen.

Ricky en Abby worden volledig opgeslokt door hun werk, waardoor zij er nauwelijks voor hun kinderen kunnen zijn. Hun zoon Seb dreigt te ontsporen, maar ze kunnen hem niet helpen want om te overleven moeten ze zes dagen in de week werken, twaalf uur per dag. Vrij nemen is geen optie. Zelfs als Ricky in elkaar geslagen wordt en hij de volgende dag helemaal niet naar zijn werk kan, gaat hij toch. Hij ziet simpelweg geen andere uitweg dan maar weer achter het stuur te

gaan zitten. Ook al heeft zijn gezin hem op dat moment misschien wel harder nodig dan ooit.

WEL ZELFSTANDIGE, NIET ZELFSTANDIG

Sorry we missed you prikt op overtuigende wijze de mythe door dat flexibilisering van arbeid goed is voor werkers. De zelfstandigheid die Ricky is beloofd, blijkt slechts schijn te zijn. Dit wordt pijnlijk duidelijk wanneer Ricky een keer zijn dochter Liza meeneemt tijdens zijn werk, om zo wat tijd met haar te kunnen doorbrengen. Direct wordt hem door zijn opdrachtgever op botte wijze te verstaan gegeven dat dat niet de bedoeling is, terwijl hij toch eigen baas is. Zelfstandig is hij dus allerminst.

Dat werkers die voorheen in loondienst waren nu als 'zelfstandigen' werken, gebeurt niet alleen in Groot-Brittannië. Ook in Nederland

bedienen bedrijven zich maar al te graag van de zzp-contractie, om daarmee alle risico's en financiële verantwoordelijkheid af te schuiven op de werker. Bekende voorbeelden zijn PostNL, Picnic en Deliveroo. Zo haalde PostNL onlangs nog het nieuws toen televisieprogramma RamBam liet zien hoe het pakketbezorger uitbuit. In de uitzending werd onomwonden kapitalismekritiek geuit: iedereen wil voor een dubbeltje op de eerste rij zitten, maar dat pakketbezorger daar de prijs voor betalen lijkt niemand te interesseren. Ook *Sorry we missed you* is een aanklacht tegen het kapitalisme. Wat het gezin van Ricky overkomt is geen botte pech, maar wordt veroorzaakt door een economisch systeem dat mensen – in de woorden van de recensent van Trouw – “afmat, kaalvreet en uitspuwt”.

Loach hoopt met zijn films zichtbaar te maken wat er mis is met dit systeem

en een bijdrage te leveren aan het debat hierover. Dat is volgens hem ook het hoogst haalbare. “Als individu kun je dit systeem niet veranderen, het moet collectief (...) via vakbonden en via vertegenwoordiging”, aldus Loach in een interview met de Volkskrant. *Sorry we missed you* laat nog maar eens zien hoe noodzakelijk collectieve actie tegen het rauwe kapitalisme is. Anders zijn we straks allemaal even rechteloos als Ricky en Abby. ■

